

EUROPOS SĄJUNGOS KAIMYNYSTĖS POLITIKA EUROPINĖS TAPATYBĖS KONTEKSTE

SIMA RAKUTIENĖ

VDU Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto doktorantė
El. paštas: s.rakutiene@pmdf.vdu.lt

Šiame straipsnyje analizuojama Europos Sąjungos (ES) kaimynystės politika europinės tapatybės kontekste. Straipsnio tikslas – ištirti normatyvinės dimensijos svarbą ir jos interpretacijas Europos Sąjungos santykiuose su rytiniais kaimynais. Analizuojama mokslinė literatūra ir dokumentai, taip pat empirinių tyrimų duomenys. Remiantis atliktais tyrimais galima teigti, jog Europos Sąjunga, palaikydama santykius su rytiniais kaimynais, stiprina normomis ir vertybėmis grindžiamą politiką, tačiau susiduria su ribotais tarptautinių ir europinių vertybių sklaidos kaimynystėje rezultatais. Atliktas empirinis tyrimas Lietuvoje ir Baltarusijoje parodė, kad abiejų šalių studentai panašiai atpažįsta europines vertybes, ir tai leidžia daryti išvadą, jog Europos Sąjungai ir bendrai europinei tapatybei būdingos objektyviai atpažįstamos normos ir vertybės, kurias panašiai atpažįsta tiek ES, tiek ne ES piliečiai.

Reikšminiai žodžiai: *Europos kaimynystės politika, europinė tapatybė, ES normatyvinė galia, Rytinė partnerystė.*

IVADAS

Šiame straipsnyje, neneigiant ekonominių ir energetinių interesų svarbos, daugiausiai dėmesio skiriama normatyvinei dimensijai ir jos refleksijai Europos Sąjungos kaimynystės santykių retorikoje ir praktikoje. Pirmojoje dalyje, atliekant ES dokumentų ir empirinių tyrimų analizę, aiškinamasi, kokia normatyvinės dimensijos svarba ES politinėse kaimynystės iniciatyvose. Antrojoje dalyje pateikiama Europos Sąjungos normatyvinės konstitucijos mokslinė interpretacija

ir empirinio tyrimo, atlikto Baltarusijoje ir Lietuvoje, analizė: buvo lyginami šių šalių politikos mokslų studentų požiūriai į europietiškas vertybes.

Šio straipsnio **objektas** – normatyvinė dimensija Europos kaimynystės politikoje.

Straipsnio **tikslas** – ištirti normatyvinės dimensijos reikšmę ir jos interpretacijas Europos Sąjungos santykiuose su rytiniais kaimynais.

Uždaviniai:

- išanalizuoti normatyvinės dimensijos svarbą ES kaimynystės politikoje ir pateikti jos mokslines interpretacijas;
- palyginti Lietuvos ir Baltarusijos politikos mokslų studentų europietišku vertybių interpretacijas.

Straipsnyje atlikta analizė remėsi dviem empiriniais tyrimais. 2011 m. spalio mėn. buvo paimta 10 pusiau struktūruoto tipo interviu iš Europos Sąjungos institucijų darbuotojų (Europos Parlamento, Europos Komisijos ir Europos išorės veiksmy tarnybos) ir du interviu – balandžio mėn. 2011 m. rugsėjo–spalio mėn., įgyvendinant mokslo projektą¹, Lietuvos ir Baltarusijos universitetuose atliktas empirinis tyrimas, kuriuo buvo siekiama nustatyti šių šalių politikos mokslų studentų požiūrį į tarpusavio kaimynystės santykius ir europines vertybes. Straipsnyje taip pat naudojami tarptautinių organizacijų „Freedom House“ ir „Transparency International“ tyrimų duomenys.

ES KAIMYNYSTĖS POLITIKA: NORMATYVINĖ DIMENSIJA

Europos Sąjungos santykiai su dabartiniais rytiniais kaimynais vystėsi pasibaigus Šaltajam karui. Tuometė Europos Bendrija, reaguodama į komunistinės sistemos žlugimą, formalizavo santykius su Centrine ir Rytų Europa bei NVS erdvės šalimis, kurie buvo kuriami bendradarbiaujant prekybos srityje, taip pat per politinį dialogą, – taip buvo siekiama palaikyti naujųjų valstybių „vidines reformas, palengvinti pereinamuosius procesus ir suvaldyti ultranacionalizmą“². XX a. paskutiniame dešimtmetyje buvo pasirašyti Partnerystės ir Bendradarbiavimo susitarimai su visomis dabartinės Rytinės kaimynystės šalimis, išskyrus Baltarusiją³. Vienas iš pirmųjų bendrų Europos

Sąjungos bendrosios užsienio ir saugumo politikos veiksmų buvo rinkimų stebėjimo misija Rusijoje, vėliau – pagalba Ukrainai teikiant Komisijos ekspertinius patarimus, susijusius su Černobilio katastrofa.⁴ Iki 2007 m.⁵ ES posovietinėms valstybėms teikė techninę ir finansinę paramą per TACIS fondą. Daugelis mokslininkų kritikavo šiuos pirmuosius Bendrijos žingsnius, nes tuomet neišvengta pačios Bendrijos struktūrinio silpnumo ir nepasiekta šalių narių konsensuso⁶. Iki šiol tai yra ES santykius su kaimynais charakterizuojantys bruožai, nors nuo to laiko užsienio politikos srityje ES išvystė kur kas labiau institucionalizuotas išorines politikas.

Rytinė kaimynystė ES politinio diskurso darbotvarkėje daugiau dėmesio sulaukė artėjant didžiajam ES plėtros etapui. 2002–2003 m.⁷ Europos Sąjungoje vyko intensyvūs politiniai debatai dėl ES santykių su kaimynais formų, kuriomis remiantis 2004 m. buvo suformuota Europos kaimynystės politika ir parengtas jos įgyvendinimo mechanizmas. Buvęs Europos Parlamento narys teigė:

Rytų Europos šalys, neskaitant Rusijos, ganėtinai neseniai tapo Europos Sąjungos aktyvesnės užsienio politikos dalimi. Ir šiuos procesus neabejotinai galima susieti su paskutiniųjų ES plėtros etapų rezultatais, kai daugelis naujųjų narių aktyviai išreiškė didelį poreikį bendradarbiauti su posovietinės erdvės šalimis. Anksčiau ES labiausiai orientavosi į santykius su Viduržemio regiono šalimis. Interviu su buvusiu EP, Užsienio reikalų komiteto nariu, 2011 04 06, Talinas.

2002 m. gegužės mėn. Britų užsienio reikalų sekretorius Jackas Straw siūlė naują politiką Ukrainos, Moldovos ir Baltarusijos atžvilgiu, kad būtų paskatintos šių šalių reformos⁸, ir kvietė sukurti specifinius santykius su šalimis, kurios sąlygoja įvairiausias problemas ES pasienyje (pasienio nusikaltimai, žmonių gabenimas, nelegali migracija).⁹ ES naujoji regioninė politika buvo suformuota, kai 2002 m. rugpjūčio mėn. ES vyriausiasis įgaliotinis Javieras Solana ir Komisijos narys Chrisas Pattenas sukūrė „Platesnės Europos“ iniciatyvą¹⁰. Nors pradiniam etape didžiausias susirūpinimas buvo išreikštas rytiniais kaimynais (Moldova, Ukraina, Baltarusija), tačiau tuo metu vykusią politikų

debatų išdava – sukurtas bendras politinis planas ir rytinių, ir pietinių kaimynų atžvilgiu. Įgyvendinant šią politinę iniciatyvą, 2004 m. buvo pasirašyti pirmieji Veiksmų planai su Moldova ir Ukraina, 2006 m. – su trimis Pietų Kaukazo šalimis (Azerbaidžanu, Armėnija ir Gruzija). Šiuose planuose susitariama dėl konkrečių reformų, kurias turi įgyvendinti kaimyninė šalis.

Vėliau, 2009 m., rytinės dimensijos matmenį Europos kaimynystės politikoje sustiprino ES lygiu patvirtinta nauja lenkų ir švedų pasiūlyta iniciatyva „Rytinė partnerystė“. Šia partneryste siekiama intensyviai ES ir rytinių kaimynų tarpusavio santykius, teikti paramą rytinių šalių demokratinėms ir rinkos ekonomikos reformoms¹¹.

Mokslininkai įvairiai vertina ES kaimynystės politinės iniciatyvos priežastis ir galimybes. Rolandas Danreutheris teigia, jog Europos kaimynystės politika suteikia tam tikrą pridėtinę vertę. Jis įvardija keturias pagrindines EKP sąlygotas naujoves: numatoma ekonominė integracija į ES, įvertinama kaimyninių šalių diferenciacija, didesnis nuoseklumas ir sąryšingumas ES kaimynystės politikoje, aiškiau nustatoma ir didesnė finansinė parama¹².

Daugelis sutinka, kad svarbiausios priežastys, dėl kurių buvo patvirtinta Europos kaimynystės politika, – siekis suvaldyti ES tarpusavio priklausomybę su kaimynais, „išvengti naujų skiriančių sienų ir stabilizuoti regioną“¹³. Tomas Casier pažymėjo:

Artėjant 2004 metų plėtrai Europos Sąjunga susidūrė su dviguba baimė. Viena vertus, laukė nauji iššūkiai, nes plėtra reiškė, jog ES siena priartės prie nestabilių valstybių. Kita vertus, didžioji plėtra sukūrė esminį paradoksą. Nors ji įtraukė dešimt buvusių komunistinių šalių į integracinius procesus, vis dėlto rizikuota sukurti naujas dalijančias linijas. Plėtra neišvengiamai paveikė ir prekybos santykius bei žmonių mobilumą tarp naujųjų narių ir jų kaimynų.¹⁴

ES naujosios diplomatinės tarnybos – Europos išorės veiksmų tarnybos – diplomatai tvirtino:

Mes suinteresuoti turėti klestinčius ir stabilius kaimynus. Galbūt kada nors jie ir galės „ateiti“ į ES kaip nariai, tačiau šiuo metu

mūsų tikslas yra sukurti kiek įmanoma geresnius santykius su jais. Interviu su EIVT darbuotoju, 2011 04 06, Talinas.

Galbūt ateityje bus didesnė diferenciacija, ... atsižvelgiant į atskirų šalių padėtį, tačiau kol kas bendras vardiklis yra skatinti teisinį valdymą, žmogaus teises ir gerą valdymą bendra prasme, nes tai yra esminis dalykas ekonominiam kaimyninių šalių vystymui siekiant pritraukti investicijas į jų šalis. Interviu su EIVT darbuotoju, 2011 10 13, Briuselis.

Europos kaimynystės politika buvo skirta toms šalims, kurios staiga po paskutinės plėtros etapų tapo ES kaimynėmis. Taigi, ši politika iš esmės yra skirta kaimynams, kurie nori suartėti, taip pat iš arčiau pasižiūrėti, kas vyksta šiose šalyse, – mes turime jomis rūpintis ir su jomis bendradarbiauti. Europos kaimynystės politika nėra plėtros politikos pakaitalas. Šios dvi politikos vyksta paraleliai, o EKP labai padeda, ji užveda ant to paties kelio kada nors ateityje tapti nare, nes tam neužkirstas kelias, nors ir ne visos EKP dalyvės galės tapti narėmis. Interviu su EIVT darbuotoju, 2011 10 14, Briuselis.

Tiek diplomatų atsakymuose, tiek Europos kaimynystės politinėse iniciatyvose ir europinėje retorikoje vyrauja normatyvinė dimensija ir nurodoma, jog nestabilioms pokomunistinėms valstybėms būdingi „žemi gyvenimo standartai, trapios politinės sistemos, plačiai paplitusi korupcija ir organizuotas nusikalstamumas“¹⁵. Pažangos ir civilizacinių¹⁶ skirtumų aspektai pabrėžiami atkreipiant dėmesį į kaimyninių šalių neatitiktį ne tik europiniams, bet ir esminiams tarptautiniams standartams. Šie aspektai dažniausiai pabrėžiami politiniuose dokumentuose, o šiuos dokumentus įtvirtinant įgyvendinama Europos kaimynystės politika.

Komunikate dėl „Platesnės Europos“ pažymima:

Demokratija, pliuralizmas, pagarba žmogaus teisėms, teisinis valdymas ir esminiai darbo standartai – visi yra esminės ir būtinos politinio stabilumo sąlygos, taip pat reikalingos tvariam ir taikiam socialiniam ir ekonominiam vystymuisi.¹⁷

Tame pačiame dokumente pažymima:

... dialogo tarp civilizacijų svarba ir laisvas apsikėitimas idėjomis tarp kultūrų, religijų, tradicijų ir žmogiškųjų ryšių negali būti perdėtas. ES turi aktyviai skatinti atsirandančios pilietinės visuomenės vystymą, siekiant plačiau skleisti esmines laisves, tokias kaip ekspresijos ir asociacijos laisvė.¹⁸

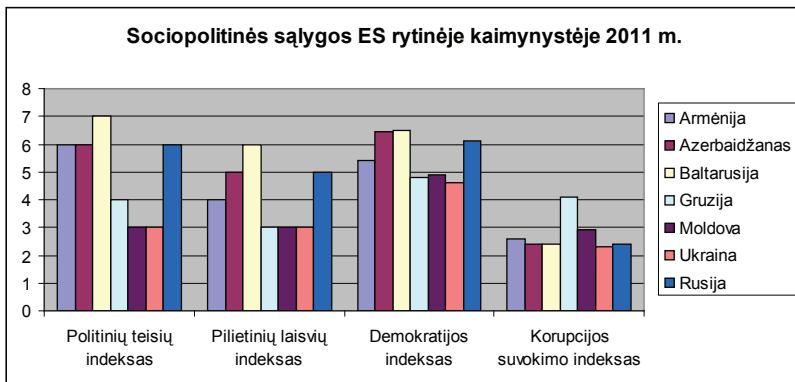
Europos kaimynystės politikos strateginiame dokumente teigiama, jog kaimynystės santykių vystymas ir ambicija priklausys nuo konkrečios kaimyninės šalies „įsipareigojimo laipsnio bendroms vertybėms, taip pat nuo jos noro ir pajėgumų įgyvendinti susiderėtus prioritetus“¹⁹.

Reglamente dėl Europos kaimynystės ir partnerystės instrumento nustatoma, kad ES finansinė parama siejama su konkrečiais tikslais ir programomis, kurie grindžiami bendrais interesais ir europinių vertybių (liberalumo, demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms ir laisvėms, teisės viršenybės) sklaida²⁰. Panašiai tvirtinama ir Rytinės partnerystės steigiamojo susitikimo deklaracijoje: visi dalyviai įsipareigoja tarptautinės teisės principams ir fundamentalioms vertybėms, įskaitant demokratiją, teisinį valdymą, pagarbą žmogaus teisėms ir laisvėms, taip pat rinkos ekonomikai, tvariai plėtrai ir geram valdymui / valdysenai²¹. Taigi ES dokumentuose ir europinėje retorikoje normatyvinė dimensija bei ja grindžiami kaimynystės instrumentai suvokiami ir kaip tikslas, ir kaip priemonė kitiems tikslams pasiekti.

Vis dėlto praėjus aštuoneriems metams nuo Europos kaimynystės politikos²² sukūrimo Europos Sąjunga susiduria su ribotais šios politinės iniciatyvos rezultatais. Politinė padėtis ES rytinės kaimynystės šalyse išlieka balansuojanti tarp autokratinio, demokratinio ir oligarchinio valdymo formų, o šalių piliečiai pastaruoju metu vis labiau jaučia valdžios politinę priespaudą.

Remiantis interviu medžiaga, galima teigti, kad, ES diplomatų nuomone, šiuo metu iš visų ES rytinės partnerystės šalių²³ vienintelė Moldova vis dar užtikrina demokratinės darbotvarkės ir politinių reformų tęstinumą²⁴. O ankstesnė santykių su ES ir demokratizacijos

proceso lyderė Ukraina kaltinama politinių oponentų persekiojimu²⁵ ir vis labiau varžomomis piliečių teisėmis.

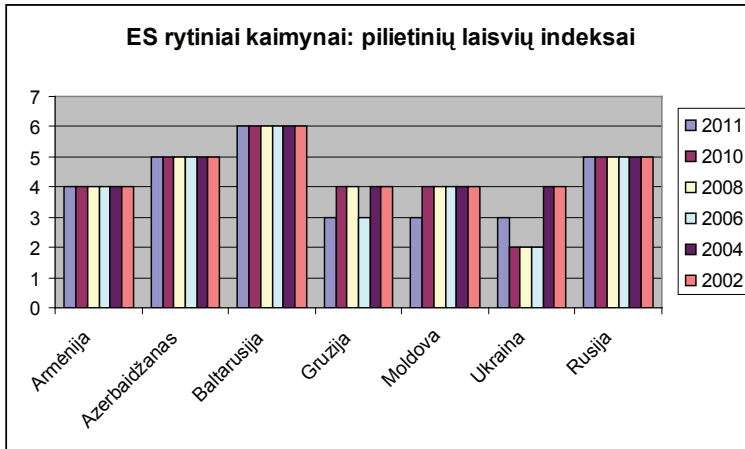

1 pav.

Sudaryta autorės, remiantis „Freedom House“ duomenimis. Rasta: <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=678> (Alexander Iskandarya (Armėnija); Magdalena Frichova Grono (Azerbaidžanas); Vitali Silitski, Alexei Pikuli (Baltarusija); David Aprasidze (Gruzija); William Crowther (Moldova); Robert W. Orttung (Rusija)). Žiūrėta: 2012 01 07; World Bank, World Development Indicators, 2011.

„Freedom House“ duomenimis, visos rytinės ES kaimynės įvardijamos kaip nelaisvos arba tik iš dalies laisvos valstybės. Nelaisvomis valstybėmis laikomos Rusija, Baltarusija ir Azerbaidžanas, iš dalies laisvomis – Armėnija, Gruzija, Moldova ir Ukraina. Didžiausi politinių teisių suvaržymai egzistuoja Baltarusijoje, o ją seka vienodus indeksus turinčios Rusija, Armėnija ir Azerbaidžanas.

Piliečių teises labiausiai varžo Baltarusija, Rusija ir Azerbaidžanas. Iš septynių rytinių ES kaimynų politinės ir pilietinės laisvės geriausiai užtikrinamos Ukrainoje ir Moldovoje, o nuo jų nedaug atsilieka Gruzija, kuri, remiantis „Freedom House“ tyrimais, kur kas prasčiau užtikrina politines piliečių teises. „Freedom House“ 2011 m. publikacijoje Ukraina ir Moldova apibūdinamos kaip renkamos demokratijos, vienintelės iš septynių ES rytinių kaimynų.

2 pav.

Sudaryta autorės, remiantis „Freedom House“ duomenimis. Rasta: <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=15>. Žiūrėta: 2012 01 07.

Tačiau Ukrainos politinių teisių indeksas, palyginti su praeitais metais, padidėjo, kadangi 2010 m. išrinktas Ukrainos prezidentas Viktoras Janukovičius ir jo suformuota valdžia pradėjo persekioti opoziciją, vis labiau varžo žurnalistų laisves ir didina politinį spaudimą akademinėi laisvei²⁶.

Taigi, tyrimai rodo, jog, nepaisant vis didėjančio dėmesio ir ES politinių iniciatyvų rytinių kaimynų atžvilgiu gausos, susiduriama su ribotais rezultatais, kai stengiamasi įtvirtinti esmines tarptautines ir europines normas bei vertybes ES kaimynystėje. Vis dėlto Europos Sąjunga, atsižvelgdama į šią padėtį, siekia stiprinti normatyvinę dimensiją santykiuose su kaimyninėmis šalimis. Šią tendenciją iliustruoja pastaruoju metu įvestos papildomos sankcijos Baltarusijos ir Sirijos režimams²⁷, taip pat pirmininkaujant Lenkijai įsteigtos naujos politinės iniciatyvos ir finansavimo mechanizmai, įgalinantys teikti pagalbą kaimyninių šalių pilietinės visuomenės organizacijoms²⁸. Šią tendenciją sustiprina ir europinė retorika „daugiau už daugiau“, pabrėžianti, kad ES artimiau bendradarbiaus ir suteiks didesnę finansinę paramą

toms šalims, kurios įvykdys daugiau reformų ir įtvirtins pamatines tarptautines ir europines vertybes bei normas²⁹.

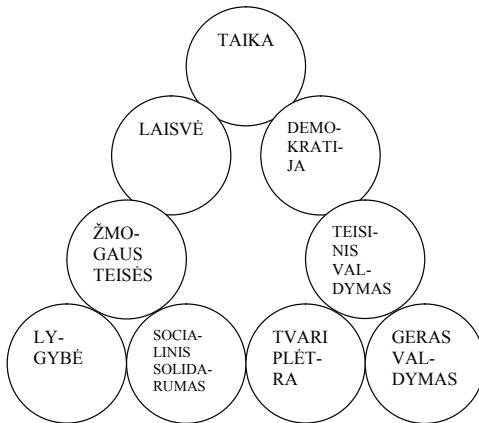
VIRŠVALSTYBINĖ EUROPINĖ TAPATYBĖ: ES „NORMATYVINĖ KONSTITUCIJA“?

Pasak Liesbet Hooghe ir Gary'io Markso, Europos Bendrijos kūrėjai Jeanas Monnet, Robertas Schumanas, Konradas Adenaueris ir kiti tikėjo, jog ilgainiui pavyks sukurti europinę tapatybę, o europietiš-kumas ir nacionalizmas galės egzistuoti kartu³⁰. Šiandien daugelis suabejotų, ar išties pavyko subalansuoti šiuos du procesus, tačiau bendrumas gana intensyviai buvo kuriamas normatyviniu pagrindu. Normatyvinė ES politikos dimensija stiprėjo per laipsnišką Europos Sąjungos „konstitucionalizacijos“ procesą³¹. Bendros taisyklės ir normos, dėl kurių visuotinai susitarė Bendrijos, vėliau ES narės, tapo bendros europinės tapatybės dalimi. Dar didesnę reikšmę ES teisinė bazė (visų pripažįstamos normos ir taisyklės) įgavo, kai normatyvinė dimensija tapo svarbia ES išorinių politikų (plėtros, prekybos, BUSP) dalimi. Nors tik plėtros politika pripažįstama kaip sėkmingas ES instrumentas, naudingas siekiant normatyvinio pokyčio už ES ribų³², tačiau ES neatsisako ambicijų stiprinti normatyvinį pagrindą turinčius kaimynystės santykius, neužsibrėžiant plėtros perspektyvos.

Kaip buvo parodyta pirmojoje straipsnio dalyje, normatyvinė dimensija yra labai svarbi ES kaimynystės politinėms iniciatyvoms. Bendrų Europos kaimynystės vertybių įtvirtinimas laikomas vienu svarbiausių tikslų ir pabrėžiamas visuose su kaimynystės politika susijusiuose dokumentuose. Neabejotinai dokumentuose dažniausiai matyti ES „normatyvinio trejeto“ (bendro įsipareigojimo demokrati-jai, teisiniam valdymui, žmogaus teisių ir fundamentalių laisvių plėto-tei³³) skatinimas. Būtent šios trys ES normos, dažniausiai kartojamos ES politiniuose dokumentuose, buvo įtvirtintos Europos Bendrijoje 1973 m. Kopenhagoje pasirašytu dokumentu „Europinis identitetas“³⁴. Jos tapo Europos Bendrijos bendros tapatybės pamatu.

O Ianas Mannersas, kuris išvystė ES normatyvinės konstitucijos koncepciją, pažymi, jog esminė ES vertybė, kurią palaiko kitos normos

ir vertybės, yra taika. Normatyvinės galios terminas, pritaikytas ES, plėtojamas santykinai neseniai, nuo tada, kai I. Mannersas išspausdino savo straipsnį 2002 m.³⁵ Šis autorius aprašė ES normatyvinės galios kilmę ir išskyrė kultūrinį ir suderinamumo / sutaikomumo elementus: pirmasis susijęs su žiniomis ir vertybėmis, praktikomis, kurias priima ir kurių laikosi visuomenė ir taip užtikrina jų tęstinumą, o suderinamumo / sutaikomumo elementas siejamas su kitoniška ES „intervencine logika“, kurios pagrindas – konfliktuojančių pusių sutaikymas ir švelnus ES įsitraukimas į konfliktines zonas / situacijas už Europos Sąjungos ribų³⁶. I. Mannersas išskyrė devynias normas, kurias ES yra įtvirtinusi savo teisinėje bazėje *acquis communautaire* ir kurias skatina perimti bei skleisti už Europos Sąjungos ribų. Pasak autoriaus, 1973 m. Kopenhagoje patvirtintame dokumente „Europinis identitetas“ buvo išskirtos demokratijos, teisinio valdymo ir žmogaus teisių užtikrinimo normos, vėliau Europos Sąjunga įtvirtino lygybės / nediskriminavimo, socialinio solidarumo (darbuotojų teisių, sveikatos, socialinės

3 pav. ES normatyvinė konstitucija

Šaltinis: Manners, I. The Symbolic Manifestations of the EU's Normative Role in World Politics // Elgstrom, O.; Smith, M. (eds.), *The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2006, p. 66–84.

apsaugos, laisvos ir sąžiningos prekybos įtvirtinimas), tvarios plėtros ir vystymosi (ekonominių ir aplinkosauginių interesų suderinamumas) ir galiausiai – geros valdysenos (angl. *good governance*) normą, įdiegtą Kopenhagos kriterijuose ir siejamą su atskaitomybės, gero demokratinio valdymo krimu, kova su korupcija³⁷.

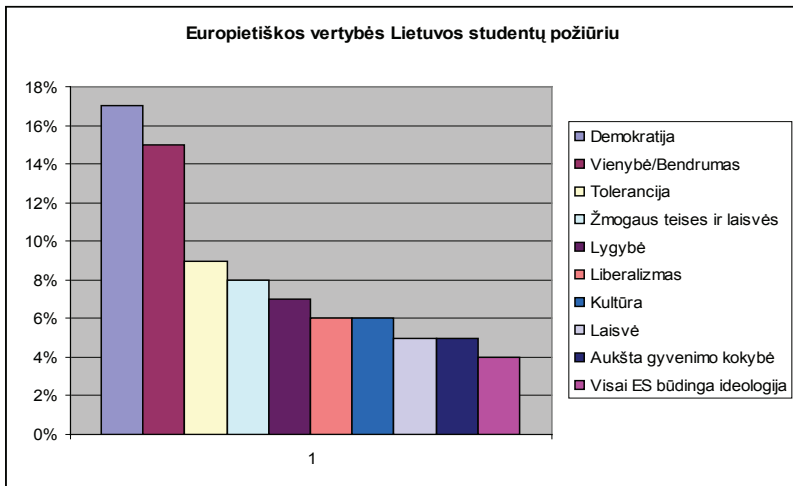
Remiantis I. Mannerso pateikta ES normų piramide, visos šios išvardytos normos palaiko esminių ES vertybių – taikos ir laisvės užtikrinimą. Kiti mokslininkai, kaip ir I. Mannersas, Europos Sąjungą apibūdina kaip normatyvinį hegemoną ar normatyvinę galią ir civilinę galią. ES taip pat dažnai įvardijama kaip etinė galia ar nekonvencinis veikėjas, nes ES „siekia keisti ir paveikti tarptautinės tvarkos taisykles ir normas, o ne tik įsilieti į tarptautinę sistemą ir joje užimti tam tikrą vietą“³⁸.

Esther Barbe ir Elisabeth Johansson-Nogues analizavo ES kaip „gėrio jėgos“ egzistavimą ar neegzistavimą santykiuose su kaimynais, įgyvendinant Europos kaimynystės politiką.³⁹ „Gėrio jėgos“ sampratą apibrėžia pati Europos Sąjunga Europos saugumo strategijoje: „Veikdamos kartu, Europos Sąjunga ir Jungtinės Valstijos gali būti sunkiai įveikiama jėga, padedanti siekti gėrio pasaulyje“⁴⁰. Ši samprata siejama su pozityviaja Europos Sąjungos jėga ar galia sprendžiant regioninius ir tarptautinius klausimus. Ji yra glaudžiai susijusi su etinės galios koncepcija, nes pabrėžia veikėjų „etinės užsienio politikos“ pritaikomumą. Anot autorių, „Europos Sąjunga gali būti įvardijama kaip „gėrio jėga“, jeigu ji geba subalansuoti ir atitikti visų – valstybių narių ir ne narių – interesus ir prioritetus“⁴¹. Šioje perspektyvoje išskiriami keturi kriterijai – naudingumas, vertybės, teisės ir sąžiningumas⁴² (angl. *fairness*), pagal kuriuos galima nustatyti, ar ES gebėjo pasiekti tokį balansą. Pasak autorių, *vertybės* siejamos su konkrečia „gero gyvenimo“ idėja, kuri yra įtvirtinta nacionalinio, kolektyvinio ar konkrečios bendruomenės tapatybėje. Su vertybiniu elementu glaudžiai susijęs teisių kriterijus, kurį autorės įvardija kaip „konkrečias bendruomenes ar universalius standartus ir principus“⁴³.

Taigi dauguma mokslininkų ES tarptautinę veiklą sieja su bendra europine tapatybe, kuri remiasi tarptautinėmis ir europinėmis vertybėmis, normomis, įtvirtintomis Europos Sąjungos teisinėje ir politinėje sistemoje⁴⁴.

Igyvendinant dvišalį projektą „Lietuvos ir Baltarusijos nacionalinių tapatybių ypatumai Europos integracijos kontekste: panašumai ir skirtumai“ 2011 m. rugsėjo–lapkričio mėn. atliktas empirinis kiekybinis tyrimas Lietuvoje ir Baltarusijoje, siekiant išsiaiškinti politikos mokslų studentų požiūrį į abiejų šių šalių tarpusavio santykius ir europinius procesus. Buvo apklausta 200 studentų, kurie mokosi Baltarusijos valstybinio universiteto Tarptautinių santykių fakultete, ir 200 studentų, kurie mokosi Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos fakultete (VDU PMDF). Šiame straipsnyje pateikiami apdoroti atsakymų į vieną atvirą klausimą duomenys.

Siekiant išsiaiškinti, koks studentų požiūris į europinę tapatybę ir kokias europines vertybes studentai atpažįsta, buvo klausama, *kaip jie apibrėžia europietiškas vertybes*.

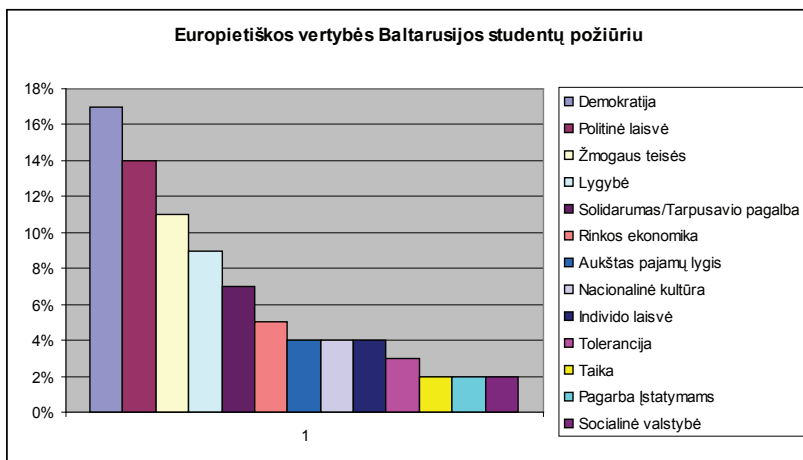

4 pav. Europietiškos vertybės Lietuvos studentų požiūriu

Abiejų šalių studentai svarbiausia europietiška vertybe laikė demokratiją. Žmogaus teisės ir laisvės, taip pat politinės laisvės, kaip europietiškos vertybės, dažniau atpažintas Baltarusijos studentų. O trečioji dažniausiai mokslininkų darbuose ir ES dokumentuose minima europinė vertybė – teisinis valdymas – buvo rečiau atpažįstama; tik keletas

Lietuvos studentų pagarbą įstatymams įvardijo kaip europinę vertybę. Tai galima paaiškinti suvokimu, jog demokratija dažniau atpažįstama kaip valdymo forma, kuriai būdingas ir žmogaus teisių, ir teisinio valdymo užtikrinimas, o ne siauriau apibrėžiama demokratijos, kaip laisvų ir sąžiningų rinkimų, samprata.

VDU PMDF studentai su europietiškomis vertybėmis siejo bendrumą, vienybę ir pažymėdavo, jog europietiškos vertybės yra tai, kas vienija visą Europą. Panašiai teigė ir Baltarusijos studentai: jų nuomone, solidarumas ir tarpusavio pagalba svarbi europinė vertybė. Palyginus šias studentų pozicijas su I. Mannerso sudaryta ES normų piramide, kurioje labiau pabrėžiamas socialinis solidarumas, galima teigti, jog ES vertybės kyla ne tik iš ES teisinės bazės, bet ir iš politinių sprendimų, praktikų, konkrečių veiksmų, kurie taip pat prisideda prie europinės tapatybės formavimo ir tampa atpažįstamomis ES vertybėmis.

5 pav. Europietiškos vertybės Baltarusijos studentų požiūriu

Panašiai galima vertinti ir kitas studentų išskirtas vertybes. Baltarusijos studentai prie vertybių priskyrė rinkos ekonomiką; panašiai ir lietuviai: jie pabrėžė ES būdingą ar kuriamą bendrą ideologiją ir vienodą ekonominę struktūrą. Aukšta gyvenimo kokybė ar didelės

pajamos, abiejų šalių studentų požiūriu, taip pat yra europinė vertybė. Taigi, remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, jog piliečių atpažįstamos europinės vertybės ir europinė tapatybė kyla ne tik iš ES normatyvinės bazės, t. y. *acquis communautaire*, tačiau ir iš ES elgsenos standartų, socialinių praktikų bei daugumai ES šalių būdingų bruožų, tokių kaip aukštas išsivystymo ir pragyvenimo lygis. 6 % apklaustų Lietuvos studentų europietiškomis vertybėmis laikė liberalizmą ir kultūrą bei pažymėjo, kad senoji europinė arba dabartinė politinė kultūra yra vertybės. 4 % apklaustų Baltarusijos studentų kultūrą taip pat atpažino kaip europinę vertybę, tačiau kultūrą siejo su nacionaline kultūra.

Kitos studentų atpažintos europietiškos vertybės, tokios kaip tolerancija, laisvė, lygybė, atitinka I. Mannerso pateiktą normų piramidę ir dažniausiai siejamos su piliečių socialinėmis, politinėmis, individo teisėmis ir t. t.

Apibendrinant galima tvirtinti, kad studentai europietiškas vertybes atpažino labai panašiai, nors vieni (lietuviai) jau aštuonerius metus yra ES nariai, o kiti (baltarusiai) dar neišvystė jokių intensyvesnių politinių ryšių su Europos Sąjunga, gyvena autoritarinio režimo sąlygomis, studijuoja nacionaliniame universitete. Šie tyrimai leidžia daryti išvadą, jog Europos Sąjungai ir bendrai europinei tapatybei būdingos objektyviai atpažįstamos normos ir vertybės, kurias panašiai atpažįsta tiek ES, tiek ne ES piliečiai.

IŠVADOS

Remiantis atlikta ES dokumentų, empirinių tyrimų ir mokslinės literatūros analize galima teigti, jog Europos kaimynystės politikos tyrimuose egzistuoja skirtingos mokslinės interpretacijos. Šiame straipsnyje buvo nagrinėjama normatyvinė interpretacija, kuri vyrauja ES dokumentų analizėje ir dažniausiai siejama su ES tapatybės elementais. ES tarptautinę veiklą, kylančią iš europinės tapatybės, daugelis mokslininkų apibrėžia normatyvinės galios ar hegemono, civilinės galios, nekonvencinio veikėjo sampratomis. Šiose interpretacijose vyrauja ES normų ir vertybių vystymosi ar jomis grindžiamų ES instrumentų,

kuriais siekiama paveikti ES kaimynus, analizė. Europinė tapatybė, besiremianti normatyvine dimensija, kuri vystėsi ES laipsniškai konstitucionalizuojantis, yra svarbus ES kaimynystės politikos šaltinis. Nors praėjus 8 metams nuo EKP sukūrimo ES susiduria su ribotais šios politinės iniciatyvos rezultatais, vis dėlto pastarieji ES sprendimai rodo siekius stiprinti normatyvinę dimensiją santykiuose su rytiniais kaimynais. Svarbiausios normos, kurias ES siekia įtvirtinti kaimynystėje, yra demokratija, žmogaus teisės ir laisvės bei teisinis valdymas.

Atlikto empirinio tyrimo Lietuvoje, Vytauto Didžiojo universitete, ir Baltarusijos valstybiniame universitete rezultatai parodė, jog abiejų šalių politikos mokslų studentai labai panašiai atpažįsta europietiškas vertybes. Šie tyrimai leidžia daryti išvadą, kad Europos Sąjungai ir bendrai europinei tapatybei būdingos objektyviai atpažįstamos normos ir vertybės, kurias panašiai atpažįsta tiek ES, tiek ne ES piliečiai.

NOTES AND REFERENCES

- 1 Tarptautinio dvišalių mainų mobilumo projektas „Lietuvos ir Baltarusijos nacionalinės tapatybės ypatumai Europos integracijos kontekste: panašumai ir skirtumai“. Projektas įgyvendinamas nuo 2011 m., finansuojamas Lietuvos mokslo tarybos.
- 2 Filtenborg, S. M.; Ganzle, S.; Johansson, E. An Alternative Theoretical Approach to EU Foreign Policy: ‘Network Governance’ and the Case of the Northern Dimension Initiative, Cooperation and Conflict // *Journal of the Nordic International Studies Association*, 2002, Vol. 37, No. 4, p. 387–407, NISA, Sage Publications.
- 3 Derybos su Baltarusija dėl Partnerystės ir bendradarbiavimo susitarimo buvo baigtos 1995 m., tačiau Europos Sąjunga sutarties neratifikavo dėl pasikeitusios Baltarusijos politinės sistemos. Rasta: http://eeas.europa.eu/delegations/belarus/eu_belarus/trade_relation/index_en.htm. Žiūrėta: 2011 08 27.
- 4 Smith, E. M. Europe’s Foreign and Security Policy: The Institutionalization of Cooperation. New York: Cambridge University Press, 2004, p. 199.
- 5 2007 m. fondą TACIS rytiniams kaimynams ir fondą MEDA – pietiniams pakeitė bendras finansavimo mechanizmas – Europos kaimynystės ir partnerystės instrumentas (angl. *European Neighbourhood and Partnership Instrument*).
- 6 Vooren, B. van. EU External Relations Law and the European Neighbourhood Policy: A Paradigm for Coherence. London and New York: Routledge, 2012, p. 2–3; Piccardo, L. The European Union and Russia: Past, Present, and Future of a Difficult Relationship // Bindi, F. (ed.), *The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe’s Role in the World*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2010, p. 119–132.

- 7 Jeandesboz, J. The Genesis of the European Neighbourhood Policy: Alternative Narratives, Bureaucratic Competitions // Balzacq, T. (ed.), *The External Dimension of EU Justice and Home Affairs: Governance, Neighbours, Security*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan, 2009, p. 35–64.
- 8 Casier, T. The European Neighbourhood Policy: Assessing the EU's Policy Toward the Region // Bindi, F. (ed.), *The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe's Role in the World*. Washington, D.C.: Brooking Institution Press, 2010, p. 99–118.
- 9 Jeandesboz, J. The Genesis of the European Neighbourhood Policy: Alternative Narratives, Bureaucratic Competitions // Balzacq, T. (ed.), *The External Dimension of EU Justice and Home Affairs: Governance, Neighbours, Security*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan, 2009, p. 35–64.
- 10 Member of the European Commission Christopher Patten and EU High Representative for the Common Foreign and Security Policy Javier Solana, *Wider Europe*, 07 08 2002. Laiške pažymima, jog ES Bendrųjų reikalų taryba dar 2002 m. balandžio mėn. kvietė Komisiją dirbti kartu su vyriausiuoju įgaliotiniu ir aptarti ES santykių su kaimynais perspektyvą.
- 11 Commission of the European Communities. *Eastern Partnership*, COM (2008) 823 final, Brussels, 03 12 2008, p. 1.
- 12 Dannreuther, R., The European Security Strategy's Regional Objective, the Neighbourhood Policy // Biscop, S.; Anderson, J. J. (eds.), *The EU and European Security Strategy*. Routledge, Taylor and Francis Group, 2008, p. 68–71.
- 13 Lavenex, S. A Governance Perspective on the European Neighbourhood Policy: Integration Beyond Conditionality? // *The Study of the European Neighbourhood Policy: Methodological, Theoretical and Empirical Challenges*, 25-26 October, 2007, University of Nottingham, p. 3 Rasta: http://www.nottingham.ac.uk/shared/shared_icmcr/Docs/Lavenex.pdf. Žiūrėta: 2010 05 04.
- 14 Casier, T. The European Neighbourhood Policy: Assessing the EU's Policy Toward the Region // Bindi, F. (ed.), *The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe's Role in the World*. Washington, D.C.: Brooking Institution Press, 2010, p. 99–118.
- 15 Whitman, R. G.; Wolf, S. Much Ado About Nothing? The European Neighbourhood Policy in Context // Whitman, R. G.; Wolf, S. (eds.), *The European Neighbourhood Policy in Perspective: Context, Implementation and Impact*. Palgrave Macmillan, 2010, p. 3–27.
- 16 Kolvraa Ch.; Ifversen, J. The European Neighbourhood Policy: Geopolitics or Value Export? // Bindi, F.; Angelescu, I. (eds.), *The Frontiers of Europe: A Transatlantic Problem?* Rome: Scuola superiore della pubblica amministrazione (SSPA), Washington D.C.: Brooking Institution Press, 2011, p. 45–67.
- 17 Commission of the European Communities. *Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with Our Eastern and Southern Neighbours*, COM (2003) 104 final, p. 7.
- 18 Commission of the European Communities. *Wider Europe – Neighbourhood:*

- A New Framework for Relations with Our Eastern and Southern Neighbours*, COM (2003) 104 final, p. 12.
- 19 Communication from the Commission. *European Neighbourhood Policy*. Strategy paper, COM (2004) 373 final, p. 8.
 - 20 Regulation (EC) No. 1638/2006 of the European Parliament and of the Council of 24 October, 2006. Laying Down General Provisions Establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument. *Official journal of the European Union*, L 310; 09 11 2006, p. 3.
 - 21 Council of the European Union. *Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit*, Prague, 7 May, 2009, Brussels, 7 May, 2009: 8435/09 (Presse 78).
 - 22 Europos kaimynystės politika buvo suformuota 2004 m., tačiau aktyvios diskusijos vyko ir politinės koncepcijos pagrindas buvo parengtas dar 2002 m.
 - 23 ES Rytinė partnerystė buvo patvirtinta 2009 m., formaliai į ją įtrauktos šešios šalys: Baltarusija, Ukraina, Moldova, Azerbaidžanas, Armėnija ir Gruzija, tačiau Baltarusija dėl didelių demokratiškos ir žmogaus teisių pažeidimų iniciatyvoje nedalyvauja.
 - 24 Interviu su Europos Parlamento Pirmininko diplomatinio patarėju EP3, 2011 10 12, Briuselis.
 - 25 Ukrainos politinė valdžia yra kaltinama dėl buvusios premjerės Julijos Tymošenko politinio persekiojimo iškeltai jai politinę bylą. Rasta: <http://euobserver.com/1016/115398>.
 - 26 Rasta: <http://freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2011&country=8156>. Žiūrėta: 2011 08 28.
 - 27 ES sankcijos Baltarusijos ir Sirijos režimams. Rasta: <http://euobserver.com/24/115413>.
 - 28 2011 m. buvo sukurtos dvi naujos programos „European Endowment for Democracy“ ir „Civil Society Facility“ – papildomi instrumentai teikti paramai pilietinės visuomenės organizacijoms, veikiančioms ES kaimynystėje. European Commission. High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy. *Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions: A New Response to a Changing Neighbourhood*, COM(2011) 303 Brussels, 25 05 2011, p. 4.
 - 29 *A New Response to a Changing Neighbourhood*, COM(2011) 303 Brussels, 25 05 2011.
 - 30 Hooghe, L.; Marks, G. *Multi-level Governance and European Integration*. Lanham-Boulder-New York-Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., p. 51.
 - 31 Hix, S. *ES politinė sistema*. Vilnius: Eugrimas, 2006.
 - 32 Schimmelfennig, F.; Scholtz, H. EU Democracy Promotion in the European Neighbourhood: Political Conditionality, Economic Development and Transnational Exchange // *European Union Politics*, 2008, Vol. 9, No. 2, p. 187–215, Sage Publications.

- 33 Commission. *Eastern Europe and Central Asia*. Meeting doc. 319/09, 01 12 2009, p. 3.
- 34 *Document on the European identity published by the Nine Foreign Ministers*. Copenhagen, 14 December, 1973. *European Political Co-operation*. 5th edition. Federal Republic of Germany, Bonn: Press and Information Office, 1988.
- 35 Stewart, E. J. Mind the Normative Gap? The EU in the South Caucasus // Whitman, R. G. (ed.), *Normative Power Europe: Empirical and Theoretical Perspectives*. Palgrave Macmillan, 2011, p. 65–82.
- 36 Manners, I. The Symbolic Manifestations of the EU's Normative Role in World Politics // Elgstrom, O.; Smith, M. (eds.), *The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2006, p. 66–84.
- 37 Manners, I. The Symbolic Manifestations of the EU's Normative Role in World Politics // Elgstrom, O.; Smith, M. (eds.), *The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2006, p. 66–84.
- 38 Sjurson, H. Values or Rights? Alternative Conceptions of the EU's Normative Power // Elgstrom, O.; Smith, M. (eds.), *The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2006, p. 85–100.
- 39 Barbe, E.; Johansson-Nogues, E. The EU as a Modest 'Force for Good': The European Neighbourhood Policy // *International Affairs*, 2008, Vol. 84, No. 1, p. 81–96, Blackwell Publishing Ltd.
- 40 *Europos Saugumo strategija: saugi Europa geresniaime pasaulyje*, 2003, p. 13. Rasta: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIILT.pdf>. Žiūrėta: 2010 04 02.
- 41 Barbe, E.; Johansson-Nogues, E. The EU as a Modest 'Force for Good': The European Neighbourhood Policy // *International Affairs*, 2008, Vol. 84, No. 1, p. 81–96, Blackwell Publishing Ltd. Autorės išskyrė keturis kriterijus – naudingumą, vertybę, teisę ir sąžiningumą (angl. *fairness*), kurie sudaro ES „gėrio jėgos“ koncepciją ir pagal kuriuos galima įvertinti, ar ES pavyko „patenkinti“ abi puses.
- 42 Barbe, E.; Johansson-Nogues, E. The EU as a Modest 'Force for Good': The European Neighbourhood Policy // *International Affairs*, 2008, Vol. 84, No. 1, p. 81–96, Blackwell Publishing Ltd.
- 43 Barbe, E.; Johansson-Nogues, E. The EU as a Modest 'Force for Good': The European Neighbourhood Policy // *International Affairs*, 2008, Vol. 84, No. 1, p. 81–96, Blackwell Publishing Ltd.
- 44 Hix, S.; Hoyland, B. *The Political System of the European Union*. Palgrave Macmillan, 2011.

SUMMARY

NEIGHBOURHOOD POLICY OF THE EUROPEAN UNION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN IDENTITY

Keywords: *European neighborhood policy, European identity, EU's normative power, Eastern partnership.*

This article examines neighbourhood policy of the European Union in the context of European identity. The goal of the article is to analyze the role and interpretations of the normative dimension in the European neighbourhood policy. The article is based on scientific literature, analysis of the documents and the empirical research which was made in EU institutions, Lithuania's and Belarus state universities in 2011. According to the empirical research, it is stated that the EU and European identity involve norms, values and features which were similarly recognized by the EU and non-EU (Belarus) citizens.